

Het Zeeuws Archief is uw gids naar de Tweede Wereldoorlog en de wederopbouw

Doe zelf onderzoek naar Zeeland tijdens de Tweede Wereldoorlog

De kennis over de Tweede Wereldoorlog, 1939-1945, is groter en gedetailleerder dan ooit. Archieven spelen daarbij een grote rol. Nog altijd wordt nieuw materiaal 'ontdekt' dat het beeld verder bijstelt. Deze beknopte gids geeft een selectie van bronnen, aan de hand waarvan u meer te weten kunt komen over personen, plaatsen en gebeurtenissen in Zeeland.

Wat gebeurde er toen de oorlog uitbrak in uw woonomgeving? Kregen de bewoners van uw straat of buurt te maken met oorlogsschade? Veranderde het leven van uw ouders en (over) grootouders? Hoe redden ze zich in de oorlog? Hoe kwamen ze aan kleding en voedsel? Behielden ze hun werk en inkomen? Het is mogelijk dat u de antwoorden op deze en andere vragen vindt in de bronnen in deze gids.

Walcheren is even wereldnieuws in Life Magazine, 19 maart 1945. Op de voorpagina van het spraakmakende Amerikaanse fototijdschrift staat Maria Huijsman, dochter uit een Brigdams gezin dat weigerde te evacueren. De familie werd gefotografeerd door George Rodger. Deze Amerikaanse fotograaf was met de geallieerden in november 1944 Walcheren binnengetrokken en keerde in januari 1945 terug voor het fotooverslag. Rodger zou samen met andere fotografen in 1947 het beroemde fotoagentschap Magnum oprichten. Bekijk de reportage online via <http://tinyurl.com/ybuu4xe> (p.75-83).

Het Zeeuws Archief in Middelburg is het Regionaal Historisch Centrum (RHC) van Zeeland. Veel van de in deze handleiding aangehaalde bronnen bevinden zich in het Zeeuws Archief en geven informatie over de provincie en de gemeenten Middelburg en Veere. Vergelijkbare bronnen kunt u aantreffen in gemeentelijke archieven in uw omgeving. Zie bijvoorbeeld www.archieveninzeeland.nl. Buiten de provincie zijn het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) in Amsterdam en het Nationaal Archief in Den Haag van belang. Verder is het goed te bedenken dat informatie over de oorlog niet alleen te vinden is in specifieke 'oorlogs'-archieven en collecties, maar ook in 'traditionele' archieven; ondanks de oorlog ging het leven gewoon door. Deze handleiding biedt geen compleet overzicht! Daarvoor is het aantal bronnen in het Zeeuws Archief te groot en de collectie, met een lengte van ruim 17 kilometer, te omvangrijk.

Zorg en welzijn

Middelburgsch Hulpcomité, toegang 1251.

Na het bombardement op Middelburg op 17 mei 1940 werd het Middelburgsch Hulpcomité opgericht voor hulp in de vorm van goederen en geld. In dit archief bevinden zich de namen en oude en nieuwe adressen van getroffen inwoners, evenals de aangevraagde en ontvangen goederen en financiële steun. Het archief bevat ook informatie over hulpverlening aan het einde van de oorlog.

Centrale Keuken te Middelburg, toegang 1252.

De Centrale Keuken in Middelburg bereidde warme maaltijden voor particulieren en gemeentepersoneel. Onder andere de inkoop van voedsel, de bereiding van maaltijden, de menu's en de namen en adressen van aanvragers van een maaltijd zijn gearchiveerd.

► Zie ook de Dienst Gemeentewerken.

“Luchtbescherming is zelfbescherming”. Etalagereclameplaat voor Philips luchtbeschermingslampen van het type Protector. Archief Koperslagerij Van Aartsen, Middelburg, toegang 1331, inv.nr 10.

Distributiedienst in de Distributiekring Walcheren, toegang 1253.
De belangrijkste dagelijkse levensbehoeften werden vanaf 1 juli 1939 gedistribueerd. Op vertoon van een distributiestamkaart bij het distributiekantoor kreeg iedereen, afhankelijk van de grootte van het gezin, een aantal bonnen toegewezen.

› Zie voor de distributie van hout aan Zeeuwse aannemers het Archief Houtgemachtigde Zeeland, toegang 233.

Stichting Huishoudelijke en Gezinsvoorlichting Middelburg, toegang 1410.

Bron voor oorlogsrecepten, zuinig omgaan met goederen, het verduisteren van huizen.

Openbare orde en veiligheid

Luchtbeschermingsdienst Middelburg, toegang 1250.

De luchtbeschermingsdienst werd gevormd uit verschillende hulpdiensten. De uitkijk- en luisterpost bevond zich in de Abdijtoren en na het bombardement tijdelijk op het dak van Hotel Du Commerce tegenover het station. Luchtalarm werd gegeven wanneer vreemde vliegtuigen binnen 15 minuten boven Middelburg zouden verschijnen.

› Zie voor organisatie en personeel eveneens Dienst Gemeentesecretarie en Dienst Gemeentewerken.

› Leden van de burgerwacht traden in 1939 en 1940 op als hulppolitie van de luchtbeschermingsdienst, zie Vereniging de Middelburgsche Burgerwacht, toegang 1249.

Nederlandse Rode Kruis, Kring Zeeland, toegang 213.3, in bewerking.
Bevat lijsten van gesneuvelde buitenlandse militairen, inclusief correspondentie van familieleden.

› Zie ook het archief Nederlandse Rode Kruis, Afdeling Reimerswaal (voorheen Zuid-Beveland Oost), toegang 213.1, in bewerking.

Gemeente Middelburg, Brandweer, toegangen 1160.1-2.

De jaarverslagen bevinden zich ook in Dienst Gemeentesecretarie.

Gemeente Middelburg, Gemeentepolitie, toegangen 1140.1-2, in bewerking.

Bevat de dag- en nachtrapporten met veel wetenswaardigheden, en correspondentie over onderzoeken naar bijvoorbeeld overleden inwoners en gestolen goederen.

Defensie

Commando Zeeland, toegang 266.

Hieraan toegevoegd: archiefstukken over de bewegingen van drie Franse regimenten voordat zij het strijdtoneel in Zeeland betraden. Na de overgave vond een Duitse militair de archiefstukken op een boerderij in Arnemuiden. Een van de laatste dagorders dateert van 5 mei 1940.

Bestuur

Gemeenten Veere en Middelburg

Veel over het leven in de oorlogsjaren is te vinden in de archieven van de overheid die het dichtst bij de burgers stond; de gemeente. De gemeentelijke archieven van Middelburg en Veere zijn een rijke bron. De archiefstukken zijn geordend in rubrieken, waarvan een aantal volledig handelen over verschillende aspecten van de oorlog. Voor de gemeentelijke archieven van Veere kunt u zich wenden tot de balie in de studiezaal. Voor die van Middelburg kunt u in de studiezaal de voorlopige toegangen raadplegen. Een goed begin voor onderzoek in Middelburg bieden de jaarlijkse Gemeenteverslagen, te vinden in de bibliotheek in de studiezaal. Kijk voor de notulen van de gemeenteraadsvergaderingen inclusief de stukken waarover besluiten worden genomen in de Handelingen (toegang 1003).

Voor de uitvoering van taken in de gemeente Middelburg kunnen de dossierarchieven worden geraadpleegd van de Dienst Gemeentesecretarie, toegang 1010, onder meer voor slachtoffers en noodvoorzieningen, en de Gemeentelijke Sociale Dienst, toegang 1021, voor bijvoorbeeld evacués. Voor

onderwerpen zoals noodwoningen en -winkels, de Centrale Keuken, de brandweer, de luchtbescherming en de inzameling van oorlogsbuit, kan gebruik worden gemaakt van de Dienst Gemeentewerken, toegangen 1040.1-2-3, de Dienst Gemeentewerken, Bouw- en Woningtoezicht, toegangen 1042.1-2, en de Dienst Gemeentebedrijven, toegang 1100.1. **Militair Gezag in Zeeland**, toegang 280, openbaarheid gedeeltelijk beperkt.

Het Militair Gezag (MG), een interim-bestuur direct na de bevrijding, heeft in Zeeland relatief lang gefunctioneerd omdat de militaire opmars stagneerde. Er was vanaf september 1944 een Provinciaal Militair Commissaris voor Zeeland en er kwamen districtscommissarissen. Het Militair Gezag had als taak de openbare rust en orde te handhaven, de verbindingen tussen de Nederlandse civiele organen en de geallieerde legerautoriteiten te onderhouden en de Nederlandse regering te vertegenwoordigen. Tevens hield men zich bezig met het herstel en de handhaving van de veiligheid en het weer op gang brengen van het maatschappelijk leven.

Archief Commissaris Afvoer Burgerbevolking, toegang 626, in bewerking.

Bevat stukken van J.L.A. baron van Ittersum, Evacuatie-commissaris Zeeland.

Arbeidsbureaus in Zeeland, toegang 459.1, inv.nr 92 Gewestelijk Arbeidsbureau in Terneuzen, openbaarheid beperkt, in bewerking. Lijsten van gedwongen tewerkgestelde arbeiders uit Zeeuws-Vlaanderen, soms inclusief vermelding van de bedrijven in Duitsland. Lang niet iedereen ging onder dwang, getuige de opgaven van 'werkzoekende kameraden' van de Nationaal-Socialistische Beweging, Kring Zeeuwsch-Vlaanderen. Ook meldden zich vrijwilligers voor uitzending als SS-Frontarbeider, hun reis ging via Berlijn naar Riga. Gedwongen tewerkgestelden keerden vaak niet terug na hun verlof. Over verzet, tegenwerking en het uitgeven van vrijstellingen is meer te lezen in de rapporten van vlak na de bevrijding. De directeur van het bijkantoor Terneuzen bedankte in zijn verslag de medewerkers die "er toe hebben bijgedragen dat voor zovelen het spook "Moffrika" nooit werkelijkheid is geworden."

Particuliere archieven en verzamelingen

Familie Meerkamp van Embden, toegang 693, in bewerking.

Mr. Adriaan Meerkamp van Embden (1882-1954) was van oktober 1942 tot en met oktober 1944 (waarnemend) NSB-burgemeester van Middelburg.

Familie Münzer, toegang 196.

Willi Münzer (1895-1969) was van 1940 tot 1944 Beauftragte des Reichskommissars in der Provinz Zeeland. Het archief geeft een beeld van Münzers leven.

› Zie voor zijn functie als Beauftragte het archief Beauftragten des Reichskommissars in het NIOD.

Familie Van der Weel te Middelburg, toegang 673, in bewerking.

Bevat stukken van A.J. van der Weel in zijn functie van waarnemend burgemeester van Middelburg (1944-1946) en door

hem gehouden lezingen tijdens herdenkingen van de Middelburgse slachtoffers (1950-1955). Verder stukken betreffende zijn functie van administrateur van de Stichting Herbouw Middelburg/Walcheren en de in 1980 gehouden herdenking van het bombardement van Middelburg.

Documentatie Tweede Wereldoorlog, en Vereniging Zeeuwsch Oorlogsmuseum te Middelburg, toegangen 1259 en 1258.

"Een Zeeuwsch oorlogsmuseum moet niet alleen interessant zijn voor Zeeuwen, doch voor geheel Nederland en zelfs daarbuiten (...)", berichtte de krant Vrije Stemmen op 20 februari 1946. Het museum opende in augustus 1946 zijn deuren. Onder de stukken uit dit voormalige museum veel kranten, brochures en egodocumenten.

Kranten

Een belangrijke informatiebron, ook in oorlogstijd, is de krant. Ondanks censuur geven de kranten veel informatie over het dagelijkse leven in oorlogstijd. In de online Krantenbank Zeeland, een initiatief van de Zeeuwse Bibliotheek, kan op trefwoord een groot aantal Zeeuwse kranten worden doorzocht. <http://zoeken.krantenbankzeeland.nl/>.

Documentatie Geschiedschrijving 'Zeeland 1940-1945', toegang 396, beperkte openbaarheid.

Over Zeeland in de Tweede Wereldoorlog werden twee boeken gepubliceerd die samen de periode 1940-1945 bestrijken. Verschillende personen hebben voor het boek informatie verzameld die door anderen inhoudelijk toegankelijk is gemaakt via beschrijvingen, trefwoorden en geografische-

Dagboek van de directrice van het Middelburgse Gasthuis, Janke Terwal, over het begin en het einde van de oorlog. Verzameling Documentatie Tweede Wereldoorlog, toegang 1259, inv.nr 47. Lees in de inventaris via www.archieven.nl of via www.zeeuwsarchief.nl haar gedetailleerde verslag van de belevenissen van het personeel in Zeeuws-Vlaanderen en de bevrijding van Middelburg.

Distributiekantoor te Westkapelle in 1943, gefotografeerd door N. Flipse-Roelse, cat.nr 566 NFR. Neeltje Flipse-Roelse maakte vanaf 1938 tot in de jaren tachtig vele honderden foto's in en om haar woonplaats Westkapelle. Gebouwen, gebeurtenissen én aspecten van het dagelijkse leven legde zij op documentaire wijze vast, ook tijdens de oorlogsjaren. De collectie is eigendom van de Stichting Dijk- en Oorlogsmuseum Polderhuis in Westkapelle, wordt bewaard in het Zeeuws Archief en is te zien in de beeldbank Zeeland in Beeld via www.zeeuwsarchief.nl.

en persoonsnamen. Zeeland 1940-1945 deel 1, door L.W. de Bree, Middelburg 1979. Zeeland 1940-1945 deel 2, door G. van der Ham, Amsterdam 1989.

Verzameling M. van der Velden, toegang 677, beperkte openbaarheid voor één dossier.

Drs M. van der Velden uit Rotterdam verzamelde jarenlang gegevens over de bevrijding van Walcheren, in het bijzonder over Zoutelande en Dishoek en over de landingen bij Westkapelle en Vlissingen. Het archief bevat onder meer correspondentie met oud-strijders, oorlogsdagboeken en artikelen.

Liber memorialis

Dagboeken van pastoors met aantekeningen over de gebeurtenissen in de parochies Biervliet, toegang 116.1, Hoofdplaat, 117.1, IJzendijke, 118.1, Boschkapelle, 144.1 en Kloosterzand/Hontenisse, toegang 593.

Huisvesting

Schoonmaken na de inundatie door Groningers, toegang 33.5, inv.nr 135.

Dagboek met foto's van een van de acht leden van de Unie van Vrouwelijke Vrijwilligers, afdeling Groningen, die na de inundatie huizen op Walcheren schoonmaakten.

Stichting Herbouw Middelburg (SHM) / Stichting Herbouw Walcheren (SHW), toegang 1254.

Betreft percelen en personen van wie panden zijn verwoest, herverkaveling en herbouwplicht. Kijk voor een opgave van schade van huiseigenaren per straat in inv.nr 854. Per pand wordt de hoogte van de schade aan het gebouw en de inboedel gegeven.

► Zie ook Dienst Herbouw Middelburg (DHM), toegang 1255.

Directie Volkshuisvesting Zeeland, Bestemmingsplannen, toegang 162.2.

Bevat onder andere inv.nrs 1-28, de uitvoering van weder-

opbouwplannen in verschillende plaatsen op de Zeeuwse eilanden, en inv.nr 14 over onteigening van panden in de binnenstad van Middelburg met plattegrond.

Provinciale Planologische Dienst in Zeeland, toegang 129.

Bevat voornamelijk stukken over streekplannen en wederopbouw. Hierin ook notulen van de Provinciale Commissie voor Oorlogs- en Vredestekens, 1946-1956.

Rijksgebouwendienst, Districtsbureau Middelburg, toegang 435.

Bevat geïllustreerde logboeken van de restauratie van de Abdijgebouwen in Middelburg, 1940-1945, en foto's van voor, tijdens en na de wederopbouw.

Architectenbureau Rothuizen kantoor Middelburg-Goes, toegangen 404.1-2.

Arend Rothuizen (1906-1960) was als architect verantwoordelijk voor veel wederopbouwplannen en was daarnaast als adviseur en lid van rijks- en gemeentelijke commissies betrokken bij de plannen voor wederopbouw.

[Archieven.nl](http://archieven.nl) Lees meer over de vermelde archieven en collecties in de online toegangen via www.archieven.nl. De inventaris bevat beschrijvingen van de documenten, de inleiding geeft nadere toelichting over de archiefvormer.

Archief in bewerking Een archief of collectie kan nog in bewerking zijn waardoor er geen toegang online staat. Toch kunt u dan inzage krijgen, de mogelijkheden hiertoe vindt u in de toelichting bij de inventaris in www.archieven.nl.

Openbaarheid gedeeltelijk beperkt Enkele archiefstukken worden vanwege privacy-gevoelige informatie pas na 75 jaar openbaar (1 januari 2021). Inzage wordt slechts verleend na ondertekening van een verklaring.